

NAGY-L. ISTVÁN

A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI HADSEREG MAGYAR TÁBORNOKAINAK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE¹

ABSZTRAKT: Az utolsó török és a francia háborúk (1787–1815) időszakában a császári-királyi hadseregben százezres nagyságrendű magyar katonaság harcolt. A hadsereg vezetésébe is szép számmal kerültek be magyarok, a 880 aktív szolgálatot teljesítő tábornok közül 215 fő rendelkezett magyarországi kötődéssel. A tanulmány a csoport társadalmi összetételét mutatja be a kései rendiség viszonyai között.

A teljes csoportból 31 fő számított idegennek: aki itt született, de nem rendelkezett magyar jogi státusszal. A többséget alkotó 184 tábornok viszont a magyar társadalomból került ki, ebből 20 fő az Erdélyi Nagyfejedelemségből.

A tábornokok társadalmi összetételét tekintve többségében a középső társadalmi szegmensből érkeztek. A legnagyobb csoportot 129 nemesi származású tábornok alkotta, ez pontosan 60%-ot jelent. A polgárok, határőrök és nemességgel nem rendelkezők 44 főt tettek ki. A nemesség felett álló arisztokraták 42 fővel a legkisebb csoportot alkották. A két legmagasabb rangot elérők között azonban még mindig nagyobb arányban találjuk a magasabb társadalmi státuszúakat.

A többség a társadalom középső szegmensét alkotó nemesség soraiból érkezett, de a polgárság és határőrség, valamint a vezető erőt jelentő arisztokrácia is mintegy 20%-os aránnyal képviseltette magát.

1 A tanulmány az NKFIH FK 123779 azonosítójú pályázat keretében készült.

KULCSSZAVAK: Habsburg Monarchia, Magyarország, Erdély, társadalom, tábornoki kar, francia háborúk, nemesség

Egy rendi alapon szerveződő társadalom esetében talán nem tűnhet túlságosan bonyolultnak egy csoport társadalmi helyzetének vizsgálata, hiszen a kiváltságok alapvetően meghatározták az egyének társadalmi helyzetét. A kiváltságokat az uralkodó adományozta, kivétel nélkül írásban. Ezeket a jogbiztosító iratokat megőrizték egyrészt az adományozó oldalán, a királyi kancellárián 1527-től A Királyi Könyvek sorozatban, másrészt a kedvezményezett oldalán is, hiszen ezek szolgálták többletjogai gyakorlásának alapjaként. Az adományokat a középszintű közigazgatási egységekben, tehát a vármegyékben, kerületekben beiktatták, és nyilvántartásokat vezettek, időnként helyben vagy országosan felülvizsgálták.

A rendi társadalom alapja, a kiváltság tehát központi helyet foglalt el a jogrendszerben. Az utókor kutatójának – ha a társadalmi helyzetet szeretné vizsgálni – elvileg elég lenne ezeket egyénekhez kötve összegyűjteni. A helyzet valójában azonban korántsem ennyire idilli. A kései rendiség időszakában a társadalom valójában már nem csak a kiváltságok és a rendi státusz mentén szerveződött. Az egyes kiváltságos csoportok közötti keveredések – nevezetesen a szabad királyi városok polgárai által szerzett nemesi kiváltságok, a szabad királyi városokba költöző nemesek, valamint a birtokadomány nélkül kapott nemeslevelek vagy akár arisztokrata címek – az egyes rendi csoportokon belül is jelentős differenciálódást eredményeztek. Módosított továbbá a helyzeten a kollektív nemességadományozás, illetve a testületek kollektív nemes személynek tekintése is.² Nem véletlen, hogy az 1808. évi 2. törvénycikk³ a nemesek személyes felkelési, honvédelmi kötelezettségeit a „minden egyes nemes embernek és azoknak, kiket a törvény ezen nevezet alá foglal” szöveggel rendelte el.⁴

2 A kései rendiség társadalmáról lásd: Magyarország története 1980, 485–599.

3 CJH 1740-1835, 376–383.

4 Az inszurrekcióról lásd: Vizi 2014

A kései rendiség időszakában a társadalmi helyzetet egy közösségen belül elfoglalt pozíció – legyen az választott, örökölt vagy uralkodói döntés eredménye – is befolyásolhatta. Ezen felül a vagyoni helyzetnek is lehetett szerepe, bár ezt a pénzvagyont felhalmozók legtöbb esetben igyekeztek a rendi társadalom szintjén történt emelkedésre konvertálni, tehát nemességet szerezni – többnyire sikerrel.

Mivel a társadalom alapvető szervezőereje a kiváltságok által meghatározott rendi státusz volt, feltételezhetnénk, hogy ennek nyilvántartására komoly gondot fordítottak, tehát a katonai iratokban egyértelműen jelezték azt. Ez azonban csak részben igaz. A rendi státuszra vonatkoztatva a katonai nyilvántartások nem tartalmaztak közvetlenül adatot, arra csak a névalakból következtethetünk. Az arisztokrata címeket szinte mindig jelezték, bár néha következtelen módon (pl. a *Baron* és a *Freiherr* címek esetén). Ez néha csalóka lehet, mert a nemesi címek viszonylag pontos felírására csak a kapitányi szint felett fordítottak gondot. Ebből kiindulva természetes, hogy a rangemelkedések sem következtethetők ki pontosan az iratokból. A tisztí rang alatt és az alacsonyabb rangú főtiszték esetén teljesen esetleges a címek közlése az iratokban, viszont a magasabb rangoknál adhat támpontot, hogy mikor jelent meg az iratokban a cím.

A rendi helyzet nyilvántartására tehát érezhetően nem fordítottak jelentős figyelmet, azt inkább mellékes dologként kezelték. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a hadseregben a társadalmi helyzet adminisztratív szempontból alapvetően semmiféle következménnyel nem járt. Természetesen komoly hibát követnénk el, ha lebecsülnénk ennek a szerepét, de ez nem közvetlenül, automatizmus útján, hanem a kapcsolati hálón keresztül érvényesült, amely legnagyobb mértékben nyilvánvalóan a társadalmi helyzettől függött, de nemcsak azon múlt, hanem egyéb tényezőkön is, mint például rokonságon, ellenséges viszonyokon, barátságokon, személyes szimpátián és sok egyéb máson is.

Az idegen tábournokok

A Magyarországon született 31 idegen tábournok közül négyen – mindannyian a Német-római Birodalomból származók – születéskor nem rendelkeztek nemesi címmel. Esetükben a birodalmi rendi jogállásukat nem sikerült tisztáz-

ni, feltehetően a városi polgárság soraiból származtak. Két esetben bizonyosan (Schwäger⁵, Weidenfeld⁶), két esetben feltehetően (Wolf⁷, Schneidauer⁸) már az apa is katona volt. Birodalmi nemességet Schwäger és Weidenfeld apja szerzett katonatiszti szolgálatuk révén, Wolf és Schneidauer maguk kapták birodalmi nemesi címüket.

A legnagyobb csoportot a 15 idegen nemesi címmel rendelkező tábornok alkotta. A birodalmi nemesség számára a császári-királyi hadsereg egy tisztos pályafutást kínált, amelynek presztízse magasabban állt, szinte az összes többi hadsereg felett. A 18. század folyamán a porosz hadsereg vonzereje ugyan megnőtt, a franciáknál is sokan szolgáltak, de a legnagyobb számban mégis a császár hadseregét választották, ha nem akartak a kisebb birodalmi rendek és fejedelmek sokkal kevésbé jelentős hadseregeiben szolgálni, ahol a karrier kilátásai meglehetősen szűkösek maradtak.

A császár szolgálatában egész katonadinasztiák alakultak ki. A katonáskodás mestersége több generáción át apáról fiúra szállt, kialakult egy hivatásos katonatiszti réteg, amelynek a megélhetése kizárólag a katonai szolgálatról függött. Érdekes módon azonban mégsem találkozunk sokgenerációs dinasztiákkal. A hivatásos katonatisztek körében a házasság nem tett szert túlzott népszerűsége, hiszen a tisztis fizetés nem adott anyagi jólétet, nem lehetett túlzottan vonzó jobb módú lányok és családjaik számára. Lassan, szorgos munkával azonban meg lehetett teremteni az anyagi felemelkedés lehetőségét is, hiszen birtokadományok vagy donációk továbbra is szokásban voltak.

A csoport belső tagozódása a Habsburg Monarchia történetébe nyújt bepillantást: a 12 birodalmi nemesi jogállással rendelkező tábornok mellett két spanyolt és egy itáliait találunk. A 16–17. században a spanyol és itáliai zsoldosvezérek Európa minden seregében megfordultak, és fontos szerepre tettek szert. Az osztrák Habsburgok számára különösen fontos bázist jelentettek, a birodalmi arisztokrácia mellett ez a hivatásos katonaréteg adta a császári hadsereg vezetésé-

5 Nagy-L. 2020, 350–351.

6 Nagy-L. 2020, 415–417.

7 Nagy-L. 2020, 420–421.

8 Nagy-L. 2020, 340–342.

nek magát. A 18. századra ez a szerep átalakult. A spanyol és itáliai zsoldosok elvesztették jelentőségüket, de a tisztek, tábornokok, hadvezérek idegen hatalmaknál való szolgálata továbbra is mindennaposnak számított. Ráadásul Németalföld megszerzésével annak hadseregét is beolvasztották a császári csapatok közé, így németalföldiek és ott birtokot kapott spanyolok is kerülhettek ide.

A birodalmi nemesek közül a nem Habsburg-fennhatóság alatt lévő területekről is sokan szolgáltak a császár csapatainak sorában, de találunk köztük a 18. század folyamán elvesztett területről, Sziléziából származót is. Ezek a katonagyerekek – korabeli ragadványnevükön *Tornisterkindek*⁹ – a császárhoz különösen hűségesek voltak, mivel társadalmi helyzetük az uralkodótól függött. Nem túl gyakran, de előfordult, hogy identitást váltottak és a birodalom egyik nemzetébe asszimilálódtak. Így vált magyarrá Johann Karl von Hiller, akinek fiai számára az 1836. évi 46. törvénycikk¹⁰ engedte el az apjuk indigenátusa után fizetendő taxát, valamint Johann von Frimont, aki huszártisztként szolgálva azonosult a magyarsággal, és kiválóan megtanult magyarul. Identitásváltását Bihar vármegyének írt levelei bizonyítják.¹¹

Az idegen tábornokok jelentős része, 12 fő (38,71%) az arisztokrácia sorából került ki. A kilenc báró és három gróf mindegyike a Német-római Birodalomban szerezte címét. A birodalmi arisztokrácia soraiban a császár szolgálata komoly presztízsértékkel bírt, ezért a legmagasabb körökből is sokan vállaltak szerepet a hadseregben, a vizsgált tábornokok közül Klebelsberg¹² és a két Lamezan-Salins gróf¹³ tartozik ebbe a körbe.

A második csoportot a Magyarországon birtokadományt kapott idegen nagybirtokos arisztokrata családok sarjai alkotják. A három Mittrowskyból¹⁴

9 A *Tornister* a katonák hátizsákjának elnevezése volt. Ebben a metaforában a költözést jelképezi, tehát az elnevezés arra utal, hogy nem volt otthonuk, mert családjuk folyamatosan úton volt, a birodalom minden szegletében megfordultak. A nyilvántartásokban leggyakrabban *Offizierskindnek* nevezték őket, ezt a születési hely rovatra írták be.

10 CJH 1836–1868, 77. A kedvezményt az 184. évi L. törvénycikk is megerősítette. CJH 1836–1868, 188.

11 Réfi 2014, 81–82., Gyalócai 1915, 213–218.

12 Nagy-L. 2020, 189–191.

13 Nagy-L. 2020, 219–221.

14 Nagy-L. 2020, 269–275.

ketten a magyar indigenátust nyert ágból származtak.¹⁵ Apjuk sóhivatalnokként és a hét szepesi bányaváros királyi biztosaként szolgált. A család genealógiájában sok a kérdőjel, Anton Ernst és Joseph Anton Franz grófok családi viszonya Anton báróhoz, valamint a magyar indigenátust elnyert Károly báróhoz ismeretlen, de a régi arisztokrata család ténye egyértelmű.

A Magyarországon született idegen tábournokok azonban többségében nem ezekből a körökből kerültek ki, hanem katonai teljesítményükkel érdemelték ki a birodalmi arisztokrata címet, amelyhez nem járt számottevő birtok, de birodalmi rendi jogállás sem. A viszonylag új, a nagy létszámú hadseregek megjelenésével kialakult birodalmi katonai arisztokrácia általános jellemzője, hogy tagjai között meglehetősen nagy fluktuációt figyelhetünk meg, hiszen rájuk is igaz, ami a katonadinasztiákra általában, tehát a sok meg nem házasodott katonatiszt miatt a családok jellemzően nem terebélyesedtek ki. A katonai arisztokrácia tehát a katonadinasztiák megfelelője a társadalom legmagasabb rétegeiben. Az arisztokrácia soraiban újnak számítottak, ezért presztízsük sem állt magasan, így a régi arisztokrácia ritkán házasodott velük. Amennyiben a család tartósan fenn tudott maradni, jellemzően akkor, ha némi vagyont össze tudtak szedni és tartósan letelepedtek valahol, egy-egy családtag katonáskodásból való kiszakadása által a rangjukhoz méltó presztízszt is megszerezték. Ez a folyamat azonban csak lassan és ritkán mehetett végbe, ugyanis több szempontból is komoly szerencse kellett hozzá.

A magyar honos tábournokok

A 184 magyar honos tábournok társadalmi hátterét két külön csoportban vizsgáljuk. Az elsőbe a Magyar és Horvát Királyságban, a Temesi Bánságban, a Katonai Határőrvidéken és a külföldön születetteket (164 fő); míg a másodikba az erdélyieket (20 fő) soroljuk. A szétválasztást az Erdélyi Nagyfejedelemség sajátos társadalmi szerkezete, a „három nemzet”-re tagolódás indokolja. Elsőként lássuk a magyarországiakat!

15 A honosításról bővebben lásd: Szemethy 2017.

A magyar honos tábornokok között születéskor érvényes társadalmi helyzetük alapján 36 fő nem rendelkezett nemességgel. A legnagyobb csoportot a 21 határőr, nemzetiségüket tekintve 14 horvát és 7 szerb alkotta. A magyar társadalomtörténet nem foglalkozott behatóan a határőrök társadalmi jogállásával, legfeljebb az erdélyi határőrség megszervezése vagy a mádэфalvi vérengzés kapcsán érintette azt, holott egy létszámában rendkívül jelentős, több százezer főt számláló tömeg élt ilyen társadalmi helyzetben. A határőrök sajátos helyzetét a jobbágyok és a kiváltságolt közösségek, elsősorban a jász és kun kerület közrendű lakosai közötti állapotként értelmezhetjük. Családi gazdaságokban nagycsaládként éltek, személyükben szabadok voltak, csökkentett adót fizettek, az Udvari Haditanács a határőrvidéki közigazgatási szervezeten keresztül gyakorolta felettük a bírói hatalmat. Felnőttként katonáskodási kötelezettség terhelte őket, amely békeidőben évi néhány hetes kiképzési és határvédelmi-járőri, esetlegesen hosszabb egészségügyi karanténvizsgálatot jelentett. Háborúban változó mértékben mozgósították a határőröket, de a kivonuló állományt időnként cserélhették. Sajátos helyzetben voltak a területükön lévő nagyobb városok, mert ezek lakosai és területe nem tartozott a határőrvidékhez.

A Határőrvidék átszervezésével és a határőrezredek felállításával a hadvezetés célja az addig irreguláris alapon szerveződő határvédelem erősítése, reguláris alapra helyezése, továbbá a határőr csapatok ütőképességének növelése és alkalmassá tétele volt a korszerű hadviselésre. A célok elérésének legfontosabb eszköze a tisztek számának jelentős növelése és a tisztikar színvonalának emelése lett. A tisztikarba sok idegen, főleg német tisztet vezényeltek, hogy tudásukat, tapasztalatukat a határőr-katonaság vezetőinek adják át. A 18. század középső harmadában a Határőrvidéken megszilárdult az ezredszervezet, amely a tisztikar integrációjának fontos elemévé vált.¹⁶ A határőrezredek tisztjei közé már egyre kevesebb idegent kellett beosztani, a tartósan ott szolgálók közül sokan asszimilálódtak a határőrközegbe. Az ebben az időszakban született határőrtisztek számára a katonai elitbe való bekerülés lehetősége nagyobb számban vált adottá.

16 A Katonai Határőrvidék szervezetének átalakításáról: Hochedlinger 2003, 318–326.

A határőr-katonaságot alkotó öt nemzetiség, a horvát, a szerb, a román, a székely és a német¹⁷ aránya jól mutatja, hogy melyik integrálódott legmélyebben a császári-királyi hadseregbe. A katolikus horvátok a Monarchia államalkotó nemzeteként a kezdetektől fogva fontos szerepet játszottak a határvédelemben, míg a szerbek a török hódítás ideje alatt fokozatosan, a visszafoglaló háborúk idején tömegével érkeztek az erősen lecsökkent népességű délvidéki területekre, a határvédelemben lassan kapcsolódtak be. Az erdélyi, partiumi és temesközi románok különösebb katonai jelentőségre nem tettek szert a határőrezredek megszervezése előtt, így katonai integrációjuk sem érhetett el nagyobb mélységet, csapataik élén többnyire szerb és német, ritkábban magyar tisztet találunk. A székelyek három tábornokkal képviselték ugyan magukat a tábornoki karban, de ők a személyes nemességgel és vármegyei területen birtokkal rendelkező vezetőrétegből kerültek ki, és nem a határőrszolgálatuk révén emelkedtek tábornoki rangig. A székely katonai szervezet zártsága és erős hierarchizáltsága nem tette lehetővé a császári-királyi hadseregbe történő mélyebb integrációt a reguláris ezredszervezet kialakítását megelőzően. A közsékelyek – a románokhoz sokban hasonlóan – nem kaptak jelentősebb szerepet a tisztikarban, mert esetükben a vezető nemes székelyek és a magyar nemesek a németekkel együtt elzárták az érvényesülés útját.

A 21 határőrként született tábornok kiemelkedően magas szám, a magyar honosok 11,41%-a, amely jól mutatja a császári-királyi hadsereg tábornoki karának és elitjének bizonyos nyitottságát. A legfelsőbb elitbe azonban egyikük sem került be, de kilencen altábornagyi rangot értek el (öt horvát és négy szerb), ebből hatan aktív szolgálatot teljesítettek (öt horvát és egy szerb), hárman csak címzetes rangot kaptak (három szerb). A született határőrök ennek ellenére komoly katonai karriert futhattak be. Ezt alátámasztja, hogy hárman a Mária Terézia Katonai-rend parancsnoki keresztjét is elnyerték. A meritokrácia elvének érvényesülését és a katonáskodás családi hagyományait látjuk az iskolázottságukban is: hárman a Mérnökakadémián folytatták tanulmányaikat,

17 Egyik nemzetiség sem kizárólag a Katonai Határőrvidéken volt honos: a legnagyobb arányban a szerbek, míg legkisebb arányban a Bánátban kis számban a határőrszervezetbe került németek alkották a két szélső értéket.

egyikük pedig a bécsújhelyi Katonai Akadémián tanult, míg Karacsay András¹⁸ gyors nemesítését követően a Magyar Királyi Nemesi Testőrségben szolgált.

A nyolc polgár származású tábornok sajátos csoportot alkot. Heten szabad királyi város közösségéhez tartoztak, a kereskedőcsaládból származó Duka Péter¹⁹ viszont a szabad királyi városi rangot csak 1809-ben elnyert Eszéken született. Öt németet, egy-egy horvátot, szerbet és magyart találhatunk soraikban. Kettőn végeztek el a bécsi Mérnökakadémiát. A csoport sajátossága a katonai előmenetelben mutatkozik meg. Mindössze kettő maradtak vezérőrnagyi rangban, kettőn altábornagyi, négyen pedig a felső katonai elitet jelentő (hárman táborszernagyi, egy lovassági tábornoki) rangot érték el, közülük kettő aktív szolgálatot is viseltek táborszernagyként, kettő csak címzetes rangot viseltek.

A polgár származású tábornokok átlagosnál magasabbra ívelő karrierje jól mutatja, hogy a császári-királyi hadsereg a 18. század végére már korántsem csak az arisztokrácia vagy a gazdagabb nemesség vezetése alatt állt. Mária Terézia tudatosan épített a tehetségre, a társadalmi állás számára másodlagos volt.²⁰ Tehetséggel, szorgalommal, elkötelezettséggel lehetett érvényesülni a császári-királyi hadseregben. A városi polgárságra jellemző tulajdonságok (német nyelvismeret, jó képzettség, szorgalom, uralkodó iránti hűség stb.) jól illeszkedtek a katonai pályához. A polgári származású tábornokok száma azonban meglehetősen alacsony volt. Az első népszámlálás adatait figyelembe véve a 157 ezres nemes férfinépességre²¹ 102, a 27 ezres polgár népességre²² mindössze nyolc tábornok jutott, ez pedig arányait tekintve a felénél valamivel kevesebb. Még ha el is tekintünk a népszámlálás adatai és feldolgozási módszertana körüli bizonytalanságtól,²³ a polgárok aránya a katonai elitben alacsonynak mondha-

18 Nagy-L. 2018, 356-364. és Nagy-L. 2020, 181-183.

19 Nagy-L. 2020, 114-116.

20 Khavanova 2014, 1214.

21 Népszámlálás 50-51.

22 Népszámlálás 368-369. A létszámból kivettem az erdélyi szabad királyi városokra vonatkozó adatokat.

23 Népszámlálás 11-12. A polgár rovatba a valódi polgárjoggal rendelkezők mellett a kézműveseket (akkor is, ha falun éltek) és a városban házzal rendelkezőket is felvették még abban az esetben is, ha földművelésből éltek. A kötet szerkesztői felhívják a figyelmet a rovat korabeli értelmezése körüli nehézségekre. Mindezek figyelembevételével a szabad ki-

tó, bár nem annyira alacsonynak, mint ahogyan az a népszámlálási adatokból kiolvasható lenne.

Hét tábornok esetében nem ismerjük a társadalmi állapotot a születés idején. Fasching egy Határőrvidéken szolgáló német altiszt fiaként született, és feltehetően – erre utal testvérével együtt kapott magyar nemessége – asszimilálódott. A többi hat tábornok minden valószínűség szerint polgári származású lehetett, mindannyian városban – ketten szabad királyi városban, négyen mezővárosban – születtek. Ha őket is a polgárok csoportjához számítjuk, akkor a népességhez viszonyított arányban a nemességhez képest már nem is tértek el. Ha pedig elfogadjuk, hogy a valóságban a polgárok száma a népszámlálási adatokban foglaltaknál alacsonyabb volt, akkor az arányuk a nemességéhez hasonlóan alakult.

A polgárok és a feltételezett polgárok együttes csoportja alapvető hasonlóságot mutat a nemesekkel. Egyetlen kivételt a tábornoki előléptetésük időpontja jelent. A török háború kezdetén egyikük sem volt még tábornok, az első kinevezésre 1790-ben került sor Davidovich Pál²⁴ személyében, amit 1793-ban egy további követett, az összes többi tábornok 1799-ben és ezt követően lépett elő vezérőrnaggyá. Ez tehát egy időben jelentősen eltolt tábornoki szolgálatot jelentett, ez pedig látszólag ellentmond a Mária Terézia által meghonosított meritokrácia elvének. Érdeemes azonban figyelembe vennünk, hogy évtizedek kellettek egy generáció felnövekedéséhez. A vizsgált csoport tagjai 1752 és 1786 között kezdték katonai szolgálatukat, számtani átlaguk 1772-t ad ki. Ugyanez az átlag a tábornoki előléptetésre vonatkozóan 1805-re jön ki, tehát 33 éves szolgálatot jelentett. A polgárok esetében tehát Mária Terézia a lehetőséget teremtette meg, ezt utódai fenntartották, az eredmény pedig a századfordulótól vált kézzelfoghatóvá.

A magyarországiak között a messze legnagyobb csoportot a 102 nemes alkotta, azonban korántsem homogén belső szerkezetben. Hét esetben nem ismerjük a nemesi cím hátterét. A régi, birtokos köznemesek 56 fővel a legnagyobb arányt képviselik. Ők a nemesség legismertebb része, a birtokán gaz-

rályi városok polgárjoggal rendelkező lakosainak számát 27 ezernél jelentősen kisebbre kell becsülnünk, de még a mezővárosokkal együtt sem érhetne el a 27 ezret.

24 Nagy-L. 2020, 99–101.

dálkodó, régi nemességet viselő, a vármegyében és az országgyűlésen is erős politikai képvisellel rendelkező réteg. Birtokaik nagyságát ugyan megfelelő forrásbázis hiányában nem lehet felmérni, de feltehetően a nemesség módosabb rétegeiről lehet szó, hiszen többségük akár országosan, akár lokálisan ismert, jól hangzó családból származott: ocskai (vagy ocskói) Ocskay, felsőkubinyi Mecséry, szentilonai Knesevich, kiskaludi Liphay, balásfalvi Orosz, kisszörényi Szörényi, vajai Vay, márkus- és batizfalvi Máriássy. Régi nemesek lévén a katonáskodás nem állt messze tőlük, a törökök ellen szinte mindegyik család harcolt a 15–16. század folyamán. Egy részük esetében – olykor a család egy-egy ága által – a katonamesterség fő foglalkozás maradt a 18. században is, más részük szinte teljesen demilitarizálódott, a katonai életpálya választása inkább egyéni vagy a több fiúgyermek közötti birtokaprózódás megelőzése érdekében hozott családi döntés eredménye volt.

Nemzetiségüket tekintve a csoportban 12 horvátot és két szerbet találunk. A horvátok viszonylag nagy száma jól mutatja a Horvát Királyság helyzetét, hiszen a török hódítás időszakában különösen erős nyomás nehezedett a horvát végekre, ennek következtében a horvát társadalom erősebben militarizálódott, a demilitarizációs folyamatot pedig a határőr-katonaság regularizálása jelentősen lassította. A két szerb tábornok esete különleges. Ők a boszniai eredetű, 1610-ben a varasdi határvidéken letelepített, vajdai címmel jutalmazott és 1643-ban magyar nemesi címet elnyert Mihalievits-család sarjai.²⁵

A 18. századi nemesi címadományozásokban a katonáskodás kiemelt szerepet játszott, az egyik leggyakoribb nemesítési tényező volt. A rendkívül különböző helyről érkező 19 tábornokban az a közös, hogy legalább két generációban mutatható ki a katonai szolgálat, amely a nemesi cím 18. századi megszerzésének alapját képezte. A heterogén társaságban találhatunk magyarokat, külföldről Magyarországra érkezett, egykori (társadalmi értelemben vett) határőrt, Magyarországon szolgálatot teljesített, magyar identitásúvá vált idegent is.

A klasszikus városi polgárság másod- és harmadgenerációs nemesei tizenegy főt számlálnak, az elmagyarosodott morva Kray²⁶ kivételével mind néme-

25 Nagy-L. 2020, 255–258.

26 Nagy-L. 2020, 213–215.

tek. Családjaikban a katonáskodás sem ismeretlen, de a nemességet többnyire más érdemeikért kapták, mint például a soproni Hillinger Károly²⁷ édesapja, aki mészáros mester volt. Az elnyert nemesség ellenére ezek a családok továbbra is városban éltek, és korábbi életmódjukat folytatták, így nemességen belüli megkülönböztetésük indokolt. A városi hagyományokat tükrözi az a tény is, hogy egy huszár, egy svalizsér és egy mérnök kivételével a gyalogság soraiban szolgáltak, és onnan emelkedtek fel a tábornoki rangig. Ketten, Kray és Schneller²⁸ a tábornoki ranglétra harmadik szintjével a belső elitbe is bejutottak, Kray két alkalommal hadseregszereplési feladatokat is ellátott, négyen altábornagyi rangot értek el, csak öten maradtak vezérőrnagyok. A polgári eredetű nemesek katonai pályafutásukat tekintve tehát összességében a birtokos nemességhez hasonlatosak, ebben eltérést nem tudunk kimutatni.

Zechentner Frigyes József²⁹ tábornok esetében apja nemességéről a születési anyakönyvi bejegyzésből tudunk. Zechentner Antal a vorarlbergi Rankweilből származott, ágyú- és harangöntő mesterként dolgozott budai székhellyel, harangjai viszont szerte az országban megtalálhatók. Nemességének eredetét nem ismerjük, vagy a több 17. századi Zechentner-nemesítésből nem tudjuk azonosítani. A klasszikus polgári foglalkozás gyors és teljes integrációt eredményezett a magyar társadalomba, Frigyes József pedig katonai pályára lépve jelentős karriert futott be, hiszen az utolsó török háborúban a Főszereg táborkarát vezette, majd fontos katonadiplomáciai feladatot teljesített a nápolyi király mellett.

A társadalom csúcsát 24 arisztokrata származású tábornok képviselte. A magyar társadalomban a nyugati típusú arisztokrata címek a 16. században kezdtek elterjedni, korábban három kategóriát különböztettek meg: az ország zászlósurait, a megyésispánokat és a nagybirtokos mágnásokat. A formalizált arisztokrata címek mellett ez a hagyományos rétegződés később sem vesztette el teljesen jelentőségét. A magyar jogrend a 18. században két arisztokrata címet ismert, a bárót és a grófot, ezek kerültek adományozásra

27 Nagy-L. 2020, 166–167.

28 Nagy-L. 2020, 342–344.

29 Nagy-L. 2020, 424–425.

és rögzítésre a Királyok Könyvében. A magyar mellett azonban más országok arisztokrata címeit is elismerték Magyarországon is, így német-római birodalmi, lengyel, francia, spanyol vagy itáliai eredetű címek (márki, őrgróf, palotagróf stb.) is használatban voltak idegen vagy idegen származású családok esetében. Hasonló volt a helyzet, amikor magyar ember kapta meg idegen országok, elsősorban a Német-római Birodalom címét. Ezek használata, elismertsége természetesnek számított. Feltűnő azonban, hogy ugyanazon címből nem egy esetben magyar és birodalmi adományozást is kapott egy-egy személy, ez a presztízs mellett a magyar nemességgel járó többletjogok miatt lehetett fontos.

A legalacsonyabb arisztokrata rangnak a báró számított. Összesen tizenegy tábornok viselt születésekor bárói címet, ebből ketten (Fröhlich³⁰ feltehetően birodalmi és Roschowsky³¹ lengyel) idegen, kilencen magyar adományozásút. Az utóbbi csoport kivétel nélkül kisebb-nagyobb birtokkal rendelkező család volt, ahol a katonáskodás fontos szerepet játszott a társadalmi emelkedésben. A 18. század folyamán nem ritkán katona ága alakult ki egy-egy családnak. A Splényi-család négy tagja³² esik vizsgálati körünkbe, akik közül Gábor Antal születésekor még nemes volt, mert apja fia születése után öt hónappal kapott bárói címet, testvére, Mihály, valamint az ő fiai azonban már arisztokrataként látták meg a napvilágot. A két Vécsey esetében apa-fiú kapcsolat állt fent. Siegbert³³ megteremtette a család emelkedésének alapját, amelyet Ágoston³⁴ aknázott ki. Utóbbi hat fiának egyike Vécsey Károly, az Aradon kivégzett honvéd tábornok.

A bárói cím alapvetően nem feltétlenül jelentett előnyt a katonai pályán a nemességhez képest. A kilenc főből hárman érték el a harmadik tábornoki rangot, a belső elitet, hárman altábornagyként, öten vezérőrnagyként fejezték be katonai pályájukat. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy a bárói címet viselő tábornokok családjai többségében a 17. század végén vagy azt követően kapták

30 Nagy-L. 2020, 134–136.

31 Nagy-L. 2020, 332–334.

32 Nagy-L. 2020, 356–363.

33 Nagy-L. 2020, 399–401.

34 Nagy-L. 2020, 403–404.

bároi címüket, így kapcsolatrendszerük tekintetében nem tudtak olyan mélyen beépülni a társadalom vezető garnitúrájába, ami kimutatható előnyt jelentett volna nekik a nemesekkel szemben. Ezt az előnyt inkább a katonáskodó családtagjaik kapcsolatai jelenthették.

A tizenhárom grófi születésű tábornok közül ketten rendelkeztek nem magyar grófi címmel. Johann Soro³⁵ itáliai, Wartensleben Ferdinánd³⁶ birodalmi gróf volt. Soro azonban indigenátust kapott, így az itáliai grófi címe a magyar jogrend alapján is elismerést nyert, míg Wartensleben édesanyja a magyar gróf Teleki-családból származott, így mindketten integrálódtak a magyar arisztokrácia soraiba. A tizenegy született magyar gróf tábornok soraiban ismert családok sarjait találhatjuk: két-két Keglevich³⁷, Kollonich³⁸ és Pálffy³⁹, egy-egy Gyulay⁴⁰, Nádasdy⁴¹, Hadik⁴² és Erdődy⁴³, valamint az Esterházy-család⁴⁴ egyik grófi (cseszneki) ágának egy tagja. A családok kapcsolati tőkéje nem elsősorban a legmagasabb rangban fogható meg, mivel a 13 született gróf közül hárman érték el a harmadik tábornoki rangot, öten altábornagyként, szintén öten vezérőrnagyként fejezték be katonai pályafutásukat. Az arányok tehát nagyban hasonlítanak a bárók csoportjában tapasztaltakhoz. A különbség abban van, hogy hány évesen sikerült elérni a tábornoki rangot. A bárók esetében ez a 44. életévre tehető, a két szélsőérték 35 és 53, míg a grófnoknál átlagosan a 39. életév 31 és 53 éves szélsőértékekkel. Ez az öt év átlagosan egy-másfél rang emelkedésnyi időnek felel meg.

Az arisztokrácia csúcsán két Esterházy herceg áll, Pál Antal⁴⁵ és Miklós⁴⁶. Az ország két leggazdagabb főura nem életcéljának választotta a katonáskodást.

35 Nagy-L. 2020, 354–355.

36 Nagy-L. 2020, 413–414.

37 Nagy-L. 2020, 183–186.

38 Nagy-L. 2020, 200–203.

39 Nagy-L. 2020, 291–293.

40 Nagy-L. 2020, 147–149.

41 Nagy-L. 2020, 280–282.

42 Nagy-L. 2020, 155–157.

43 Nagy-L. 2020, 118–119.

44 Nagy-L. 2020, 122–123.

45 Nagy-L. 2020, 124–125.

46 Nagy-L. 2020, 120–122.

Hosszabb-rövidebb ideig szolgáltak, kiléptek, majd ismét szolgálatot vállaltak. Végül mindketten a Nemesi Testőrséghez kerültek: Pál Antal élete utolsó három évében a Testőrség kapitányaként szolgált, miközben rövid ideig a Felső-Rajna mentén egy hadtestet vezetett; Miklós viszont már 26 évesen elkezdte testőri szolgálatát, amelyet élete végéig – ebből 30 évig a Testőrség kapitányaként – folytatott.

A 26 fős arisztokrata csoport csapatnemi háttere a lovasság, azon belül is a huszárság (11 fő) dominanciáját mutatja, ezt a sorgyalogosok (8 fő), a vértések és svalizserek (2-2 fő) követik. Rajtuk kívül egy-egy határőr, testőr és könnyűcsapat háttérű található a csoportban. A huszárság népszerűsége nem kíván különösebb magyarázatot. A sorgyalogosok és a vértések nagy száma a magyar arisztokrácia integrációját mutatja a birodalmi arisztokráciába. Az ő körükben az elit csapatnemnek a vértések számítottak, de a gyalogosok presztízse is magasán állt. A magyarok közül viszonylag kevesen kaptak tulajdonba vértesezredet, egyedül a Pálffy-család képezett kivételt, akiket már a 17. század végén ez a megtiszteltetés ért. A családi hagyományra éppen ezért erősen rányomta a bélyegét a vértés csapatnem, így a korszakunkban szolgáló két Pálffy is dominánsan vértés háttérű volt.

Az erdélyi tábornokok

Az Erdélyi Nagyfejedelemség társadalma a három nemzet (magyar, székely, szász) egyenrangúságán nyugodott. Ezen túl természetesen a hagyományos társadalmi rend is érvényesült Erdélyben is, mégpedig a Magyar Királyságtól függetlenül. Az erdélyi nagyfejedelem önálló nemesi és arisztokrata címeket adományozhatott, és ezzel élt is a korszakban. Ugyanakkor a magyar és erdélyi címeket kölcsönösen elismerte egymásnak a magyar és erdélyi jogrend, tehát a Magyar Királyság területéről elszármazott, Erdélybe települt magyar nemesnek nem kellett honosítania címét Erdélyben, az azzal járó privilégiumokat élvezhette. Ennek gyakorlati jelentőségét akkor látjuk, ha számba vesszük, hogy az erdélyiek közül hányan rendelkeztek magyar címekkel, ugyanis négy nemes és három gróf esetében találkozunk ezzel a jelenséggel.

	polgár	nemes			báró			gróf	
		katona	birtokos	összesen	katona	birtokos	összesen		
székely			2	2		1	1		3
magyar	1	1	5	6			0	3	10
szász	1		4	4	1		1		6
idegen				0	1		1		1
	2	1	11	12	2	1	3	3	20

1 ábra. Az erdélyi tábornokok társadalmi mátrixa

Az erdélyi tábornokokat illetően több esetben különösen nehéz megkülönböztetni a német nevűeket, mivel lehettek erdélyi szászok, nemrégiben betelepült hivatalnokok, tisztviselők, továbbá német katonák. Utóbbiak jelenléte különösen hangsúlyos, mivel Erdély a birodalom egyik legnagyobb veszélynek kitett határvidékén feküdt. A szomszédos területeken a központi hatalom gyengülése miatt a diplomáciai békefenntartás mellett jelentős katonai jelenlét kellett a kisebb-nagyobb betörések, portyák, rablópróbálkozások megelőzésére, illetve visszaverésére. Ez adta a Katonai Határőrvidék erdélyi kiterjesztésnek a legfontosabb okát is, de a 18. század utolsó harmadában is kellett idegen csapatokat állomásoztatni a határvédelem biztonsága érdekében. Az idegen csapatok tisztikara kapcsolatokat épített ki a helyi társadalommal, ez integrációs vagy akár asszimilációs erővel is bírhatott.

A húsz erdélyi származású tábornok közül mindössze ketten nem rendelkeztek nemességgel születésük idején, mégpedig két polgár: egy szász és egy feltehetően itáliai származású kolozsvári. A többséget a tizenkét nemes alkotja, akik közül heten magyar birtokos nemesek voltak, négy nemesített szász polgárral és egy német katonával együtt. Utóbbi, Ferdinand Fellner⁴⁷ besorolása azonban bizonytalan, mert nem sikerült születési helyét és családi hátterét megnyugtatóan tisztázni. A nemesített szászok nagy száma azért is meglepő, mert a szász társadalomra általánosan polgárként tekintünk. A tábornokok

47 Nagy-L. 2020, 129–131.

között azonban a született nemesek magas száma arra enged következtetni, hogy egyénileg nagyobb arányú nemesítéssel számolhatunk, valamint a szász társadalom integrálta azt a külföldi, német és ausztriai tisztviselőréteget, amely szerepet kapott az erdélyi államigazgatásban. Mindemellett feltételezhető, hogy a tábornokok a szász társadalom vezető rétegeiből származtak. A négy szász nemes között találunk legalább harmadízigleni polgármestercsaládot, lelkészcsaládot, értelmiségi- és tisztviselőcsaládot is. A nemességen belüli legnagyobb csoportot a magyarok képezik. Öt vármegyei birtokos nemes mellett két vezető székely család (vargyasi Dániel⁴⁸ és szentháromsági Szereday⁴⁹) egy-egy tagja is a tábornokok közé emelkedett, ráadásul utóbbi a komoly képzettséget igénylő hadmérnöki pályán.

Az erdélyi arisztokrácia jelentős számban képviseltette magát. Három-három báró és gróf között egy feltehetően szász származású és egy birodalmi német katonabáró mellett négy erdélyi magyar arisztokrata, egy báró (Szentkereszty⁵⁰) és három gróf (Gyulay⁵¹, Kálnoky⁵², Bánffy⁵³) tartozott ide. Az erdélyiek között némileg magasabb az arisztokraták aránya, mint a magyarországiak között. Az arány még magasabb lenne, ha Gyulay Ignác testvérét, a Budán született Albertet is a csoporthoz számítanánk. Esetükben nemcsak a születés helye indokolja, hogy egyiküket az erdélyiek, a másikat pedig a magyarországiak közé soroljuk, hanem a családi birtokok megoszlása is. A Gyulay-család esetében rá kell mutatnunk a család katonai szerepére is. Ignác és Albert nagyapja, Gyulay Ferenc (1674–1728), valamint apja, Gyulay Sámuel (1723–1802) is altábornagyi rangot ért el, tehát a családban komoly hagyományai voltak a katonai szolgálatnak.

A tábornoki kar társadalmi összetételnek vizsgálata rámutat a katonai elit lassú átalakulásának útjára, a professzionalizációra.

48 Nagy-L. 2020, 97–99.

49 Nagy-L. 2020, 380–381.

50 Nagy-L. 2020, 378–379.

51 Nagy-L. 2020, 149–151.

52 Nagy-L. 2020, 179–180.

53 Nagy-L. 2020, 64–65.

	Magyarország		Erdély		Összesen	
	fő	arány	fő	arány	fő	arány
arisztokrata	26	15,85%	6	30,00%	32	17,39%
nemes	102	62,20%	12	60,00%	114	61,96%
polgár	8	4,88%	2	10,00%	10	5,43%
határőr	21	12,80%			21	11,41%
ismeretlen	7	4,27%			7	3,80%
	164	100,00%	20	100,00%	184	100,00%

2. ábra. A magyar honos tábornoki kar társadalmi összetétele

Összegzés

A hadseregek létszámának emelkedésével a vezérlet létszáma is növekedésnek indult. A tábornok mint a katonai vezérlet letéteményese a vizsgált időszakban már teljes mértékben megszilárdult rangrendszerre támaszkodott, de ez egy hosszabb folyamat eredményeként alakult így. A reguláris ezredrendszer kiépülése és az uralkodó személyéhez közvetlenül, nem pedig hadivállalkozókon keresztül kötődő hadsereg általánossá válása a létszám növekedésével szükségessé tette olyan parancsnokok alkalmazását, akik több ezredet együtt irányíthattak. Míg a hadseregek élén többnyire a felső arisztokrácia tagjait találjuk, az alacsonyabb vezérleti helyek betöltésében fontos szerepet játszott a katonai teljesítmény. Ebből a kettős genezisből táplálkozó négylépcsős tábornoki rangrendszerből és a katonai pozíciók mátrixából a 18. század végére egy egységes és állandósult vezérleti struktúra alakult ki. A legfelső arisztokrácia, különösen a birodalmi hercegek, grófok egy része ugyanis a 18. században fenntartotta magának a jogot, hogy csak háború idején vállaljon katonai szolgálatot, békeidőben pedig birtokait igazgatta. A professzionalizáció azt jelentette, hogy ezt a jelenséget lehetőség szerint visszaszorították, a század végén már csak elvétve találunk rá példát.

A régi magyar arisztokrácia esetében a katonai szolgálat szerepe csökkenő tendenciát mutat. A törökök kiűzésével, a magyar királyi hadrendszer súlyvesztésével a vezető magyar arisztokraták katonai szerepvállalása is mérséklődött.

A kiterjedtebb családok esetében szinte mindig akadt katonatiszt, ez a fiatal arisztokraták számára szinte kötelező elem volt, de egyre ritkábban választották életpályává a katonáskodást, jellemzően néhány év szolgálatot követően főtisztként kiléptek a hadseregből. Ezt követően inszurrekcióban szolgálhattak törzstisztként, vagy teljesen lemondtak a további katonai szolgálatról. A tábornoki karba valóban csak az eltökéltek kerültek be.

A folyamat következményeként az arisztokrácia arányának csökkenését, illetve belső összetételének átalakulását tapasztalhatjuk. A katonáskodást egész életre szóló mesterségként kellett választani, ami egyrészt a tábornoki kar teljesítményalapú kiválasztódását segítette elő, és a minőség emelkedését eredményezte, másrészt a személyes jelenlét szüksége miatt eleve csökkentette a távoli birtokkal rendelkező birodalmi arisztokraták szolgálati hajlandóságát. A belső összetétel átalakulása a katonaaρισztokrácia kialakulását jelentette, tehát olyan családok felemelkedését, akik társadalmi emelkedésüket katonai szolgálattal teremtették meg, több generáció szolgálatával jutottak az arisztokrácia soraiba. Ezekben a családokban a katonáskodást életcélnak tekintették, évtizedeknek, illetve legalább egy generációnak kellett ahhoz eltelni, hogy integrálódjanak a régi arisztokrácia soraiba és átalakuljon az attitűd. Jellemzően ez a folyamat a 18–19. század fordulóján a legtöbb katonaaρισztokrata család esetében még nem zajlott le.

A tábornoki kar zömét a nemesi származásúak tették ki. Közülük is a „vármegyei” birtokos nemesség játszott különösen fontos szerepet. A katonáskodás által felemelkedett vagy felemelkedőben lévő családok mellett a polgári-értelmiségi eredetű nemesek is jelentős számban szereztek meg a tábornoki rangot. A tábornoki kar átstrukturálódása, a hozzáértés és a teljesítmény szerepének felértékelődése azt eredményezte, hogy a katonai elitbe, de még a belső elitbe is nagy számban jutottak el a társadalom középső rétegeiből. A folyamat azonban még nem ért véget, mivel a született arisztokraták közül 9 fő, 28,13% került be a belső elitbe. Ez a nemesek esetében 112-ből 13 fő, 11,60%; a polgárok esetében 8-ből 1 fő, 12,50%, tehát a belső katonai elit is fordított piramisszerűen, a társadalmi piramissal fordított arányban állt össze.

A nemesek esetén azonban egyértelműen megállapítható, hogy az alsó két tábornoki rang elérése teljes mértékben nyitva állt, de a továbblépésre is bőven nyílt tér. Egyedül a határőrök esetén mutatják az adatok, hogy számukra az elér-

hető plafon az altábornagyi rang volt. Ez persze nem tudatos döntés eredménye volt a hadvezetés részéről, hanem inkább egy természetes határ. A határőrök jellemzően viszonylag későn, átlagosan az 51. életévükben érték el a tábornoki rangot, ez viszont gátat szabott a magasabb rang elérésének.

A nemesség nagy aránya mutatja a hadseregvezérlés átalakulásának másik meghatározó összetevőjét, a társadalom középső rétegének jelentős és gyors térnyerését. Sajnos nem állnak rendelkezésre releváns, rendszeres adatok, amelyek segítségével összehasonlító elemzést végezhetnénk, de a részleges információk alapján arra következtethetünk, hogy a vizsgált korszak előtt a vezérlésben a köznemesek mérsékeltebb szerepet játszottak.

A társadalom alsóbb rétegeiből sem volt lehetetlen bejutni a hadsereg elitjébe. A polgárok katonai előmenetele a nemesség mintázatát követi, míg a határőrök teljesen önálló és sajátos csoportot alkotnak. A regularizált határőr csapatok megfelelő teljesítményt nyújtottak a nyugati hadszíntéren is, törzstisztjeik tömegesen értek el a tábornoki rangig, kiváló könnyűcsapat-vezérlőket adva a hadseregnek. Békeidőben pedig a határőrvidéki csapatok élén volt szükség rájuk, hiszen nyelv- és helyismerettel rendelkeztek, a folyamatos török betörések esetén és határ menti összecsapásokban viszont a kisháborús tapasztalataikat hasznosíthatták.

A társadalom legalsó rétegeiből egyetlen tábornokot sem regisztrálhatunk. Ez nem meglepő, hiszen a vezérlési feladatok ellátásához az írástudáson túl nagyon jó német nyelvtudás is kellett, utóbbi azonban sokak számára határt szabott az előmenetelt illetően, azt inkább többgenerációs, szívós munkával lehetett elérni.

A tábornoki kar társadalmi összetétele a társadalom piramisszerkezetét követte úgy, hogy a legalacsonyabb rétegekből nem jutottak a tábornoki karba, aminek létszáma és aránya e kitételrel nagyrészt igazodott a társadalom szerkezetéhez. A belső katonai elit viszont még mindig inkább a társadalom magasabb szegmenséből verbuválódott, de már nyitottá vált a középrétegek felé is. A katonai előmenetelt a társadalmi rang még mindig befolyásolta, szerepe azonban korántsem értékelhető kizárólagosnak, de még dominánsnak sem. Az iskolázottság bizonyos szinten alapkövetelménynek számított, a jó katonai, illetve műszaki képzettség nagyban segítette a karriert. A legfontosabb szerep azonban már egyértelműen a rátermettségé, a szolgálat magas szintű ellátásáé, a katonai teljesítményé és a vitézségé volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CJH 1740–1835. Corpus Juris Hungarici.** Magyar Törvénytar. 1740–1835. évi törvénycikkek. Budapest, 1901.
- CJH 1836–1868. Corpus Juris Hungarici.** Magyar Törvénytar. 1836–1868. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.
- Gyalókay 1915.** Gyalókay Jenő: Adatok palotai Frimont János gróf élettörténetéhez. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 16. (1915) 213–218.
- Hochedlinger 2003.** Hochedlinger, Michael: *Austria's Wars of Emergence, War, State and Society in the Habsburg Monarchy, 1683-1797*. London-New York, 2003.
- Khavanova 2014.** Khavanova, Olga: „Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” (Hivatalnoki pályafutások a magyar Kamaránál a felvilágosult abszolutizmus idejében). *Századok*, 148. (2014) 5. sz. 1209–1228.
- Magyarország története 1980.** *Magyarország története 1790–1848. 1. kötet.* Mérei Gyula (főszerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Nagy-L. 2018.** Nagy-L. István: Valjeszakai Gróf Karacsay András katonai pályaképe. In: Gyánti István; Kult László (szerk.): *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*. Pécs, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, 2018. 356–364.
- Nagy-L. 2020.** Nagy-L. István: *A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai 1787–1815*. Budapest, 2020.
- Népszámlálás 1960.** *Az első Magyarországi népszámlálás.* Szerk.: Danyi Dezső és Dávid Zoltán. Budapest, 1960.
- Réfi 2014.** Réfi Attila: *A császári-királyi huszárság törzstiszti kara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815)*. Budapest-Sárvár, 2014.
- Szemethy 2017.** Szemethy Tamás: Honosított főnemesek a 18. századi Magyarországon. In: Szijártó, M István (szerk.): *Az indigenák*. Budapest, 2017. 49–73.
- Vizi 2014.** Vizi László Tamás: „Kövess példájokat vitéz eleidnek...” *A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye szerepére*. Székesfehérvár 2014.

